

Wzôjné rozmienié kaszëbszczégò i pòlsczégò jãzëka

Hanna Makurat-Snuzik (Gdańsk)

Povzetek

Kašubi dandanes na splošno dobro razumejo poljščino, medtem ko Poljaki ne morejo vedno razumeti kašubščine. Lahko razumejo polonizirana južna kašubska narečja, severna narečja tega jezika pa so zanje pogosto nerazumljiva zaradi številnih fonetičnih in leksikalnih arhaizmov. Poljakom je tudi težko razumeti literarni kašubski jezik, v katerem je veliko umetno ustvarjenih oblik, besedišče pa je vzeto iz različnih kašubskih narečij. Standardna kašubščina je tako nerazumljiva tako Poljakom kot tudi Kašubom, ki poznajo le eno od narečnih variant kašubščine. Poleg tega razumevanje govorjene kašubščine otežuje razmeroma veliko število nemških izposojenk. Zdi se tudi, da so pisana kašubska besedila lažja za razumevanje od govorjenih. Kljub zgoraj omenjenim razlikam imata poljščina in kašubščina veliko skupnega. Oba jezika imata vse značilnosti zahodnoslovanskih jezikov in nekatere poteze lehitskih jezikov. Podobnosti ne izvirajo le iz skupnega izvora, temveč tudi iz jezikovnih stikov. Po eni strani Poljaki pogosto ne razumejo kašubščine, po drugi strani pa je bil status kašubščine kot samostojnega jezika dolga leta pod vprašajem prav zaradi številnih podobnosti s poljščino.

Ključne besede: kašubščina, poljščina, medsebojno razumevanje, literarni jezik, narečje

Abstract

The Polish language is currently widely understood by Kashubs, while Poles are not always able to understand the Kashubian language. They may understand the Polonized southern Kashubian dialects, while the northern dialects of this language are usually incomprehensible to them because of the numerous phonetic and lexical archaisms in these dialects. It is also difficult for the Poles to understand the literary Kashubian language, in which there are numerous forms artificially created and vocabulary taken from various Kashubian dialects. Furthermore, standard Kashubian may be incomprehensible not only for Poles, but also for Kashubs who know only one dialect variant of the Kashubian language. Moreover, quite a large number of borrowings from German may make it difficult to understand the speech of Kashubians. It also seems that Kashubian written texts can be easier to understand than spoken texts. Despite the differences mentioned above, the Kashubian and Polish languages have much in common. Both of these languages have all the qualities of the West Slavic languages, and also features of the Lechitic languages. The similarities result not only from the genetic relationship, but also from linguistic contacts. On the one hand Poles often do not understand the Kashubian language, on the other hand the status of Kashubian has been questioned for many years because of its numerous similarities with Polish.

Keywords: the Kashubian language, the Polish language, mutual understanding, literary language, dialect

1 Wprowadzenie

Téma wzdójnégò rozmieniò kaszëbiznë i pòlaszëznë nie òsta donądkã wjimno òbrobionò w nòùkòwëch òpròcowaniach. Merk na sprawã nierozmieniò przez Pòlòchów kaszëbsczi mòwë a pisënkù dół Alfred Majewicz w artiklu pt. *Kashubian Choices, Kashubian Prospects: a Minority Language Situation in Northern Poland*, piszącë: “Spoken Kashubian seems incomprehensible to an untrained Polish ear, and difficulties with written texts, although varying according to the text, are also substantial” (Majewicz 1996: 42). Ten sòm badëra dół bòczënk, że przedolmaczenié przez Lecha Bądkòwsczégò w 1964 r. na pòlsczi jãzëk kaszëbsczégò dokazu *Żécé i przigòdë Remùsa* Aleksãdra Majkòwsczégò mùszało wënikac z pòtrzebë dokònaniò taczi translacji, t.j. nierozmieniò przez Pòlòchów kaszëbsczégò tekstu (Majewicz 1996: 42). Sprawa bilingwalnoscë Kaszëbów, a téz rozmieniò przez nich pòlsczégò jãzëka òsta téz òpisónò w wëdóny przeze mie mònografii pt. *Interferencjowé przejinaczi w gòdce bilingwalny spòlëznë Kaszub* (Makurat 2014). Téma mòzlwëwégò rozmieniò kaszëbsczégò jãzëka przez Pòlòchów i pòlsczégò jãzëka przez Kaszëbów wëmògò równak barzi wjimnëch badërowaniów i nòùkòwégò òpisënkù.

2 Kaszëbi jakno bilingwalnò spòlëzna

Gòdającë w XXI stalatim ò wzdójnym rozmienim kaszëbiznë i pòlaszëznë przez brëkòwników tëch jãzëków, nót je dawac bòczënk tak pò pròwdze leno na problem z rozmienim kaszëbsczégò jãzëka przez Pòlòchów, kò ùzitkòwnicë kaszëbiznë wiedno bez jiwru są w sztãdze zrozniec pòlsczi jãzëk. Trzeba pamiãtac, że Kaszëbi są spòlëznã bilingwalnã, jaczi przedstòwccë colemało pòsługiwają sã dwùma zòpadnosłowiańszima mòwama. Nawetka jezlë niechtërny z mieszkańców Kaszëb w kòmùnikacji aktywno ùziwają leno jednégò z jãzëków, to drëgã z mòwów znają przënòmni pasywno. Òb czas òbéndowëch badërowaniów, jaczé jem prowadza na całëch Kaszëbach w latach 2005-2010, zdarzëło mie sã pòtkac przedstòwcców starszi generacji Kaszëbów, jaczi nie bëlë w sztãdze praktyczno ùzëwac pòlsczégò jãzëka w gòdce, równak rozmielë ten jãzëk w całoscë. Midzë reprezentantama młodszégò pòkòleniò Kaszëbów zato dało sã zaòbsërowòwac czãstë pòsługiwanié sã leno pòlsczim jãzëkã, ale òdbiëranié przekazów nié leno pò pòlskù, ale téz pò kaszëbskù. Teròczasno nierzòdkò je téz pòtikóny asymetryczny mòdel kòmùnikacji – przedstòwca starszi generacji fòrmùuje swòje wëpòwiescë pò kaszëbskù, zato reprezentant młodszégò pòkòleniò òdpòwiòdò pò pòlskù (Makurat 2014).

Nót je rzeknąc, że mùszebnosc znajemnotë pòlszczégò jãzëka przez Kaszëbów wënikò z òbserwówóny dzysdnia dominacji pòlaszëznë na kaszëbsczi jãzëkòwi òbëndze. Kaszëbizna jakno jãzëk zdominowóny przez nôrodną państwówą pòlaszëznã je stãpniëniowò eliminowónò z rozmajitëch òbrëmiów zëcò. Zato mieszkãcóm Kaszëb brëkòwné je znanié pòlszczégò jãzëka, cobë mòglë òni spòlëznowò czë ekònomiczno fùnkcionowac w pòlszcim państwie. Z tëch przëczëniów na kaszëbsczi jãzëkòwi òbëndze ni ma dzysdnia taczich Kaszëbów, jaczi czësto nie znelëbë i nie rozmielëbë pòlszczégò jãzëka. Midzë przedstòwcama starszégò pòkòleniò – przede wszëtczich tima ùrodzonyma przed II swiatową wòjnã, jaczi nie chòdzëlë do pòlszczi szkòlë – nieròz mòžno pòtkac personë ze znajemnotą pòlaszëznë leno pasywnã. Gwësno równak mòžno dokònac generalizacji i ùznac, że wszëtccë Kaszëbi zëjãcy dzysdnia na Kaszëbach rozmiejã pòlszczi jãzëk (Makurat 2016).

Trzeba nadcziđnac, że na kaszëbsczi jãzëkòwi òbëndze nié blòs ni ma jiwru z rozmienim kaszëbiznë czë pòlaszëznë przez pòchòdajãcëch stãdka lëdzy, ale tëz òstòł wëtóworzony trzeci strzòdk pòrozmiëwaniò, jaczim je kòntaktowi dialekt. Je òn ùsadzony na fùndamence pòlszczégò jãzëka, zbògaconégò wielnyma fòneticznyma, mòrfòlogicznyma, syntacticznyma i leksykalnyma elementama mòlowëch kaszëbszczich gwarów. Je òn pòwszechno znóny i ùziwóny na całëch Kaszëbach. Òstòł stwòrzony przez pòkòlenië ùrodzoné w latach pò II swiatowi wòjnie, chtërnégò przedstòwcowie bëlë sztròfòwóny za ùziwanié kaszëbiznë w szkòle w czãdze Pòlszczi Rzeczpòspòliti Lëdowi. W tëch leznoscach mielë òni ùdbã wëùczeniò swòjich dzeczy pòlszczégò jãzëka, równak z przëczënië, że nie znelë gò òni sami bëlno, kòntaktowelë sã z nómłòdszim pòkòlenim za pòmòcã pòlaszëznë z wielnyma kaszëbszczima nalecëznama. Tak pòwstòł kòntaktowi dialekt, bãdãcy miészònkã pòlszczégò jãzëka i kaszëbszczich gwarów, jaczi je pòwszechno znóny i rozmiòny przez wszëtccë pòkòlenia teròczasno zëjãcë na Kaszëbach (Makurat 2014).

Tak tej Kaszëbi colemãło rozmiejã wszëtccë trzë kòdë ùziwóné na kaszëbsczi jãzëkòwi òbëndze: pòtoczny pòlszczi jãzëk, przënòleznã dlò gwësniégò terenu kaszëbską gwarã i pòlskò-kaszëbsczi kòntaktowi dialekt. Znajemnota lëteracczi kaszëbiznë nie je pòwszechnym zjawiszczã na Kaszëbach – rozmiejã jã leno niewielny Kaszëbi.

3 Przëczënië jiwrow z rozmienim kaszëbszczégò jãzëka przez Pòlòchów

Jinak mò sã sprawa z rozmienim kaszëbszczégò jãzëka przez lëdzy pòchòdajãcëch z jinëch òbëndów jak Kaszëbë. Nié wiedno sã òni w sztãdze przënòleżno pòjãc kaszëbską gòdkã. Zdòwò sã, że system fòneticzny kaszëbszczégò jãzëka je barzi skòmplikòwóny nigle system pòlaszëznë, przez co kaszëbskò mòwa je drãgò do

rozmieniô przez òsobë znającé blós pòlaszëznã. Felënk rozmieniô kaszëbiznë je czãsto pòtikóny przede wszëtczim w òtniesenim do lëdzy, jaczi ni mielë donãdka kòntaktu z kaszëbską gòdkã i nie sã z niã òslëchóny. Mòżno bë sã domësłac, że dlô òsobë znający kaszëbiznã, jakô nigdë ni miała do ùczinkù z pòlską mòwã, zrozumienié pòlaszëznë mògłòbë bëc lzészé nigle zrozumienié kaszëbsczégò jãzëka przez brëkòwnika pòlsczégò jãzëka, jaczi nigdë ni miôł do ùczinkù z kaszëbską mòwã. Domësł ten mòżno przëjac, dôwającë bôczënk na stãpién skòmplikòwaniô òbëdwùch jãzëkówëch systemów. Tak tej jezlë jidze ò wzôjną zrozmiãlosc kaszëbiznë i pòlaszëznë przez brëkòwników nëch jãzëków, mómë do ùczinkù z asymmetriczną jeleznoscã: pòlsczi jãzëk je pòwszechno rozmiòny przez Kaszëbów, Pòlòchòwie zato nié wiedno sã w sztãdze pòjãc kaszëbiznã.

Gòdającë ò mòżlëwym nierozmieniem kaszëbiznë przez personë pòchòdającë z jinëch dzélów Pòlsczi jak Kaszëbë, trzeba téz dawac bôczënk na niejednorodnosc kaszëbsczzi mòwë. Wiele pòniowëch gwarów kaszëbiznë je tak spòlaszãlëch, że Pòlòch mòże ni miec jiwru z jich zrozmiënim. Nòmni za pòlaszëznã szlachùjã nordowé gòdczi kaszëbsczégò jãzëka, jaczé ùchòwałë wielné archajiznë, nié leno leksykalné, ale téz fòneticznë czë mòrfòlogicznë. Zdzysłów Stieber zmerkòł, że tipicznë dzysdnia dlô nordowi kaszëbiznë archajiznë czedës bëłë prziròdné dlô całi òbéndë Kaszëb. Równak w XII stalatim zasłë przësëniãca zjawiszczów, jaczé parłãczëłë całë Kaszëbë, na nordã. Na skùtk nëch zmianów archajiznë òstałë wëpiartë na nôbarzi perifericznÿ part Kaszëb (Stieber 1974: 159), jaczim sã òsoblëwò gwarë nachòdającë sã na Hëlsczim Pòlòstrowie. Kùrczenié sã zasygù òbserwòwónëch na Kaszëbach archajiznów, w òsoblëwòscë tëch leksykalnëch i semanticznëch, w ùszłocë pòswiòdczonëch na szerszych òbéndach, mò cësk na pòtencjalną wikszã zrozmiãlosc pòniowëch gwarów kaszëbsczzi mòwë przez Pòlòchów. Nôbarzi drãgò do zrozmiëniô je nordowò kaszëbizna, w jaczi ùchòwałë sã relikte, chtërne bëłë tipicznë dlô strzédnowieczny pòlaszëznë z XVI stalatégò (Popowska-Taborska 1996: 67), a jaczé nie sã ju dzysdnia rozpòznòwóné przez brëkòwników pòlsczégò jãzëka.

Jedną z kaszëbszczich fòneticznëch archajiznów ùchòwónã na nordze Kaszëb, przëczëniającã sã do felënkù rozmieniô kaszëbiznë przez Pòlòchów, je baro mòcno zaznacziwóny rësny dynamicznÿ akcent. Na skùtk jegò ùziwaniô na nordowëch Kaszëbach akcentowóné zwãczy wëmòwióne sã dżëzi, co przëczëniwò sã do jiwrów ze zrozmiënim kaszëbsczzi mòwë przez lëdzy z bùtna (Stieber 1974: 414). Nót je dac bôczënk, że nordowò kaszëbizna z pòzdratkù na rësny dynamicznÿ akcent, a téz jiné archajiznë, òsoblëwò te fòneticznë i leksykalné, nié leno nie je rozmiòné przez Pòlòchów, ale téz przez samëch rodòdów – Kaszëbów pòchòdającëch z wëstrzédnëch, a òsoblëwò pòniowëch Kaszëb. Mni problemów spròwiò inicjalny akcent tipicznÿ dlô wëstrzédnëch i dzélowò pòniowëch

gwarów, chtëren dlôte że pòdò wiedno na pierszą szlabizã, mòże bëc òdczëtiwóny jakno barzi regùlarny, równak òn téż mòże bëc przeszkòdã w przënòlëznym zrozumienim kaszëbszczi mòwë przez Pòlòchów, jaczi dzysdnia znają leno paroksytoniczny akcent na przedòstatną szlabizã.

Nót je téż dac bôczënk, że jinò je sprawa z rozmienim gwarowi a lëteracczi kaszëbiznë. W lëteracczi òtmianie kaszëbszczégò jãzëka nalazło sã wiele fòrmów sztëczno dotwòrzonëch, chtërnëch znaczenk nié leno mòże nie bëc jasny dlò Pòlòchów, ale téż dlò samëch Kaszëbów pòsługiwającëch sã blòs jakãs dialektalnã òtmianã kaszëbiznë. Òsoblëwò móm tuwò na mësłë leksykã stwòrzonã przez àtora òbrobieniò pt. *Słownik polsko-kaszubski*, Jana Trepczika, jakò w wiòldzim zasygù weszła do dzysdniowégò lëteracczégò kaszëbszczégò jãzëka.

Trepczik, jak téż jiny przedstòwcë lëteracczégò karna zrzeszińców, jaczi zacząłò dzejac ju przed II swiatowã wòjnã i bëłò aktiwne téż w drëdzi pòłowie XX stalatëgò, mielë wiòldzi cësk na sztòłt dzysdniowi znormalizowóny òtmianë kaszëbiznë. Òkróm Jana Trepczika nót je tu wëmienic : Aleksãdra Labudã, Jana Ròmpszczégò, Sztefana Bieszka, Frãcëszka Grëczã , Feliksa Marszałkówszczégò. Célowò wprowadzëlë òni do lëteracczégò jãzëka nié leno archajiznowã słowiznã, wëwòdzącã sã z nordowëch gwarów abò ju wëmarłą i wskrzeszonã na ùzëtk twòrzeniò lëteracczi mòwë, ale téż tipiczne dlò nordowi kaszëbiznë archajiznowé fòneticzne znanczi, a òkróm tegò rzòdczé, nieùziwóné w jinëch jak norda dzélach Kaszëb, apartné òd pòlszcich słowòbudowiznowé fòrmantë. Òmòwióne karno dzejarzów wprowadzãłò téż do kaszëbszczi mòwë wielné germaniznë, chtërne dodòwkòwò stòwałë sã spòdlama nowò twòrzonëch w lëteracczi kaszëbiznie słówów. Do jãzëka wchòdałë téż jiné mnòdzé neòlogiznë, chtërne miałë nazewac nowé desygnatë, niezóné wiesczi spòlëznie, abò téż fùnkcionowãłë jakno synonimë fòrmów zakòrzeniałëch ju w kaszëbiznie. Pònadgwarowi kaszëbszczi jãzëk zgòdno z ùdbã zrzeszińców miòł bëc mòzłëwie nôbarzi òdpòdobniony òd pòlaszëznë. Zapòczãtkòwónò przez zrzeszińców tendencjò do wëzbëwaniò sã zbiëznosców z pòlszcim jãzëkòwim systemã (Makurat 2013; Popowska-Taborska 1996: 50-53, 73, 280-294) je mòzłëwò do zaòbserwòwaniò téż dzysdnia w jãzëkù wiele Kaszëbów, jaczi nie pòsługiwają sã domòcã gwarã, a lëterackã kaszëbiznã.

Tekstë ùsãdzone w òpiarcym ò regle dzysdniowégò lëteracczégò kaszëbszczégò jãzëka sã niezrozmióne nié blòs dlò Pòlòchów, ale dlò samëch Kaszëbów, jaczi znają leno jakãs kaszëbskã gwarã, a nie pòsługiwają sã znormalizowónã òtmianã. Nót je téż dac bôczënk, że standardowi jãzëk zamikò w se nié leno sztëczno dotwòrzone słowa, ale téż całą domòcã kaszëbskã leksykã wëwòdzącã sã z rozmajitëch kaszëbszcich gwarów. Timczasã kaszëbskò słowizna je baro rozjinaconò gwarowò. Na taczi òrt leno niejedné leksemë mògã bëc rozmióne przez

brëkòwnika kònkretny gwarë, jiné znòwù – mającé zdrzódlò w apartnym narzeczcu – mògą òkazac sã dlò niegò niejasné. Jak ju òstałò nadczidniãtë, nôwicy òsoblëwëch słowów nachòdò sã w nordowi kaszëbiznie, dlòte je òna niezrozmiòniò nié leno dlò Pòlòchów, ale téz dlò Kaszëbów pòchòdajacëch z westrzëdnëch czë pòłniowëch kaszëbszczich òbëndów. Nót je téz dac bòczënk na wielné germaniznë, jaczych je w kaszëbsczim jãzëkù kòl 5%, a jaczé w nôwikszym dzëlu sã òbecné na nordowëch Kaszëbach, chòc sã pòwszechné we wszelejaczich narzeczach kaszëbszczi mòwë. Wiòlgò bòkadnosc miemiecczich pòziczków téz mòze ùtrudniwac przënòlëznë rozmienié kaszëbiznë przez Pòlòchów.

Gòdajacë ò rozmienim kaszëbiznë przez pòłsczich òdbiërców, trzeba téz rozapartnic kaszëbskòjãzëczné tekstë gòdóné i pisóné. Zdòwò sã, że pisónò kaszëbizna je dlò Pòlòcha lžészò do zrozmièniò nigle gòdónò. W pisónym jãzëkù drãgò do zrozmièniò mòze bëc przede wszëtczim leksyka, òsoblëwò słowa typiczno kaszëbszczé, jaczych Hana Pòpòwskò-Tabòrskò wëapartniãła 65 (Popowska-Taborska 1998: 106), a téz wielné pòziczczì z miemczëznë. Òrtografiò kaszëbskò je apartnò òd pòłsczi, ale jinaczi sã òna w wiòldzi mierze diakriticznyma znakama, jaczych òminiãcé pòzwòlò w jaczims dzëlu zrozmiëc czëtóny przez Pòlòcha kaszëbskòjãzëczny tekst.

W gòdónym jãzëkù mómë zato do ùczinkù nié leno z dynamicznym, rësznym abò inicjalnym akcentã, ale téz z fòneticznyma realizacjama, jaczé sã typiczné leno dlò kaszëbszczégò jãzëka i nie sã pòtikóné na pòòstałi lechicczì òbëndze. Nót je tuwò wëmienic przeëndzenié krótczégò nosowégò samòzwãkù, jaczi nie bëł pòddóny przezwãkòwi, w nosowi samòzwãk *ɪ*, chtëren pòzdze rozwił sã w samòzwãk *i* abò w *ë*. Jinã zmianã przyrodnã dlò kaszëbiznë, niepòtikónã w pòlaszëznie, je wëapartnienié sã z dòwnëch krótczich samòzwãków *i*, *y*, *u* kaszëbszczégò westrzòdkówégò samòzwãkù szwa, zapisywónégò jakno *ë*, artikulówónégò colemałò jakno zwãk pòstrzëdny midzë *e* i *a*, bez zaòkrãgleniò lëpów; zjinaka ta dokònała sã pò cwiardëch spółzwãkach jinëch niglë lëpné i tilnojãzëkòwé kònsontë. Trzecã fòneticznã zjinakã, jakò je typiczno leno dlò kaszëbszczi jãzëkòwi òbëndë, je scwiardnienié *s'*, *z'*, *c'*, *dz'*. W efekce w kaszëbsczim jãzëkù wëstãpiwajã leno dwie rëdži: sykajacò (*s*, *z*, *c*, *dz*) i szemiãcò spalatalizowónò (*sz'*, *ż'*, *cz'*, *dź'*) (Popowska-Taborska 1980: 25-27). Wëmienioné tuwò cechë mògã swiòdczëc ò apartnoscë systemù kaszëbiznë òd pòlaszëznë. Równoczasno przewòlóné tuwò fòneticznë znanczi przënòlëznë leno kaszëbszczi jãzëkòwi òbëndze mògã bëc przeszkòdã w pasownym zrozmiènim kaszëbiznë przez Pòlòchów.

4 Szlachòtë kaszëbiznë i pòlaszëznë

Nie je równak tak, że kaszëbizna je czësto apartnò òd pòlaszëznë. Nimò gwës-nëch rozjinaczeniów, w pierszi rëdze trzeba pòdsztrëchnąc pòspólną genezã kaszëbiznë i pòlaszëznë. Jãzëczy te nié leno mają wszëtczë znanczi zòpadnosłowiańskich jãzëków taczé, jak: ùchòwanié psł. karnów *tl, dl*; przënsce psł. *x* w *š* na skùtk II i III palatalizacji; ùchòwanié karnów *kv', gv'*; zmiana psł. karnów *tj, dj* na *c, dz* (*z*); felënk *l* epenteticznégò (òkróm czile wëjimków) (Stieber 2005: 13; Klemensiewicz, Lehr-Spławiński in Urbańczyk 1964: 32-33), ale téz zamikają w se òsoblëwòscë lechiczych jãzëków, midzë jaczima mòże wëapartnic: ùchòwanié nosowëch samòzwãków; zastąpienié psł. sonantów przez sparłãczenia samòzwãkù ze spòłzwãkã *r, l*; òbòczne wëstãpiwanié sparłãczeniów *-ro-* abò *-ar-* pòkazywającëch sã w placu psł. sparłãczeniów *tort*; lechiczi przewãk, tj. dokònónò przez przednojãzëkówò-zãbòwima cwiardima spòłzwãkama dyspalatalizaciò przednëch samòzwãków *e, ě, ę*, a téz miteczich sonantów, na skùtk jaczi wëmienioné samòzwãczy pòsobicã przeszlë w: *o, a, ę*, zato sonantë nòprzód ùlëgłë zmitczeniu, a cygù dalszégò rozwiju przeszlë w sparłãczenia: *ar, eł*. Trzeba téz dac bòczënk, że òkróm pòspólnëch dlò lechiczych jãzëków znanków fòneticznëch, mòże téz wëapartnic szlachòwnë fòrmë gramaticznë i wielnë leksykalnë zbiëzncoscë (Klemensiewicz, Lehr-Spławiński in Urbańczyk 1964: 34-36).

Przë wjimnym przërównanim systemù kaszëbszczégò i pòlszczégò jãzëka mòże wierã równak dozdrzec wicy szlachòtów czëj rozjinaczeniów. Òkróm pòdobów wënikającëch z pòkrewnoscë kaszëbszczégò i pòlszczégò jãzëka, mòże dac merk téz na szlachòtë, jaczé mają swòje zdrzòdło w òdwiecznëch pòlskò-kaszëbskich jãzëkówëch kòntaktach. Nót je dac bòczënk, że Kaszëbë nachòdają sã na òbëndze Pòlszczi, a Kaszëbi òd statatëch mają łączbã z pòlszczim jãzëkã. Jak zmerkała Hana Pòpòwskò-Tabòrskò, nacëskanié pòlaszëznë dokònywało sã w wiòldzi mierze za pòstrzëdzëznã administracji, Kòscoła, jak téz bezpòstrzëdno przez kòntaktë z pòlszczi gwarowima òbëndama (Popowska-Taborska 2001: 258). Z tëch przëczë-nów mòże dozdrzec wielnë zapòzëczenia, jaczé trafiłë do kaszëbszczégò systemù z pòlaszëznë. Tak pò pròwdze leksyczi kaszëbiznë nie dò sã rozezdrzewac w rozapartnienim òd dziejów pòlszczégò jãzëka (Popowska-Taborska 1987: 222). Pòziczczi mają równak nié leno przyrodã zapòzëczeniów słowiznowëch, ale téz zeszhòwaniów na rówiznie fòneticzny czë mòrfòlogiczny. Nót je zmercac, że wiele wpłëwów pòchòdającëch z pòlaszëznë zacząłò przedostawac sã do systemù kaszëbszczégò jãzëka ju w XIII statim pò ùkładze w Kãpnie, jaczi òdbël sã w 1282 r., czëj na Pòmòrziem zaczął sprawòwac rządzëniã ksyżëc Wiòlgòpòlszczi Przemëslów II. Trójnë pòlszczë nalecëznë pòkazywałë sã téz w kaszëbiznie

pò zawiarcym pòkòju w 1466 r., czej Pòmòrzé zacząłò przënòlégac do Królewsczych Prësów. Cësczi pòlsczégò jãzëka pòkazywałë sã téz pò drëdzi swiatowi wòjnie, w latach 1952-1989, w cządze Pòlsczi Rzeczpòspòliti Lëdowi, czej bëłë dyskriminowónë w Pòlsce wszelejaczé miészëznówé jãzëczy (Treder 2005: 7-24). Nót je téz dac bôczënk, że pò Sobòrze Watikańsczim II, jaczi odbéł sã w latach 1962-1965, òstałë wprowadzoné nôrodné jãzëczy do liturgii. W Pòlsce, a téz na Kaszëbach, msze zacząłë bëc òdpròwioné pò pòlskù, co znòwù miało cësk na rozkòscérziwanié sã pòlaszëznë i napłëwanié do kaszëbsczégò jãzëka pòlsczych nalecëznów.

W kaszëbiznie wiele je elementów zbiëznëch z pòlaszëznã, a rozjinaczenia colemało nie sã tak wiòldzë, cobë w całoscë zabùrzëc zrozmiënié jãzëków. Nimò jistnieniò gwësnych rëszników przeszkòdzajacëch z przënòlëznym zrozmiëniem nëch dwóch zòpadnosłowiańsczych mòwów, zdòwò sã, że wicy je w kaszëbsczim i pòlsczim jãzëkù elementów szlachùjacëch za sobã. Negatiwnym rësznikã je tuwò na gwës fònetika i w jaczims dzëlu téz słowizna, zato pòzytiwnyma rësznikama sã: syntaksa, mòrfòlogiò i zbiëzny z pòlaszëznã dzél leksycki.

5 Wzòjné rozmiënié etnolektów jakno kriterium rozsãdzywajacé ò jich statusu

Na kùnc nót je dac bôczënk, że sprawa wzòjnégò rozmiëniò abò nierozmiëniò etnolektów zgòdno z teòriama niejednëch lingwistów mòże miec znacënk przë òkreslanim statusu gwësny mòwë. Wzòjnò zrozmiãłosc jãzëków wedle Alfreda Majewicza mòże bëc ùznòwónò za jedno z kriteriów, rozsãdzywajacëch ò tim, czë mómë do ùczinkù z dwùma apartyma jãzëkama, czë téz jeden z nich mòże bëc rozezdrzewóny jakno dialekt. Nierozmiënié brëkòwnika ùziwajacégò jednégò etnolektu przez ùžitkòwnika jiny mòwë mò wiòdczëc ò tim, że gòdò òn òsòbnym jãzëkã (Majewicz 1989: 14). Kriterium to mòżno ùznac za nié do kùńca òbiektiwné temù, że czasã zrozmiënié mòże bëc przirodné leno dlò jedny stronë kòntaktu, òkróm tegò nieròz rozmiënié mòże tikac sã leno pisónëch tekstów, zato gòdóné kòmùnikatë mògã bëc niejasné. Nimò wëmienionëch problemów wòrt równak òtniesc przëwòlóné kriterium do jeleznoscë kaszëbiznë i pòlaszëznë.

Hewò z jedny stronë mómë do ùczinkù z czãstim nierozmiënim kaszëbsczégò jãzëka – òsoblëwò jegò nordowi gòdóny òtmianë i lëteracczégò jãzëka – przez òsobë pòchòdajacë z jinëch dzëłów Pòlsczi jak Kaszëbë, z drëdzi stronë blëskòsc kaszëbsczégò i pòlsczégò jãzëka je tak wiòlgò, że lingwisce dlùgò nie bëłë gwës,

czë mómë do ùczinkù z dwùma apartnyma jãzëkama, czë téz kaszëbizna je jednym z pòlszcich dialektów. Midzë jinszima z przëczënë wielnëch szlachòtów midzë tima dwùma zòpadnosłowiańszima systemama status kaszëbszczégò jãzëka przez wiele lat bëł przëkòwóny, a kaszëbizna bëła òpisywónô w dialektalnëch studiach pòlszëznë (Dejna 1973; Dubisz, Karaś in Kolis 1995; Nitsch 1957; Stieber 1956). Nót je równak dac bôczënk, że na spòdlim *Ùstòwù ò nôrodnëch i etnicznych miészëznach a ò regionalnym jãzëkù* z 6 stëcznika 2005 r. kaszëbizna òfijalno zwëskła status regionalnégò jãzëka. Na gwës do tëch prawnëch kroków przëczëniło sã wësztòłcenië pònadgwarowi òtmianë kaszëbszczégò jãzëka, jakò w wiòldzi mierze je apartnô òd systemù pòlszëznë i drãgò do letczégò zrozmieniò przez brëkòwnika pòlszczégò jãzëka.

6 Pòdrechòwanië

W pòdrechòwanim nót je rzeknac, że na Kaszëbach colemało mómë do ùczinkù z asymetricznym mòdelã wzòjnegò zrozmieniò. Pòlszëzna wiedno je rozmiònô przez Kaszëbów. Wënikò to stąd, że mùszą òni fùnkcionowac w pòlszim państwie, gdzie brëkòwnô je znajemnota nôrodnégò jãzëka. Kaszëbizna nié wiedno je zrozmieniò dlò òsobë pòchòdający z jinégò dzëlu Pòlszczi nigle Kaszëbë. Nimò wiele pòdobów midzë pòlszëzna a kaszëbizną, wëmòwa mòże wplëwac na felënk pòrozmieniò. Nót je scwierdzëc, że jiwрэ ze zrozmienim kaszëbiznë przez Pòlòchów wënikają przede wszëtczim ze skòmplikòwaniò fòneticznégò systemù i wiòldzégò dostònkù apartny leksyczi. Òsoblëwò drãdzë do rozmieniò sã nordowé gwarë, jaczë ùchòwałë wielnë archajiznë, a téz lëteracczi kaszëbszczi jãzëk, w jaczim wiele fòrmów òstało sztëczno dotwòrzonëch. Z tëch przëczëniów lëterackò kaszëbizna je drãgò do rozmieniò nié leno dlò Pòlòchów, ale dlò samëch Kaszëbów znającëch le jakas gwarã.

Bibliografiò

- Dejna, Karol, 1973: *Dialekty polskie*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Dubisz, Stanisław, Halina Karaś in Nijola Kolis, 1995: *Dialekty i gwary polskie*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Klemensiewicz, Zenon, Tadeusz Lehr-Spławiński, Stanisław Urbańczyk, 1964: *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Majewicz, Alfred, 1989: *Języki świata i ich klasyfikowanie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Majewicz, Alfred, 1996: Kashubian Choices, Kashubian Prospects: A Minority Language Situation in Northern Poland. *International Journal of the Sociology of Language*, 120 / 1, 39-54.
- Makurat, Hanna, 2013: Charakterystyka języka utworów zrzeszyńców. J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, F. Marszałkowski, *Poezja zrzeszyńców*, opracowanie i przypisy H. Makurat, wstęp J. Borzyszkowski, D. Kalinowski, H. Makurat. Gdańsk: Instytut Kaszubski. LXXXV-CLVI.
- Makurat, Hanna, 2014: *Interferencjowé przejinaczi w gôdce bilingwalny społëżnë Kaszub*. Gdańsk: Instytut Kaszubski.
- Makurat, Hanna, 2016: *Socjolingwistycznô jeležnosc bilingwalny wsë Lësé Jamë*. J. Mampe, H. Makurat, Łada Owczinnikowa, Fadhil Marzouk (ur.): *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. 4. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 27-37.
- Nitsch, Kazimierz, 1957: *Dialekty języka polskiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Popowska-Taborska, Hanna, 1980: *Kaszubszczyzna. Zarys dziejów*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Popowska-Taborska, Hanna, 1987: *Szkice z kaszubszczyzny. Dzieje. Zabytki. Słownictwo*. Wejherowo, Gdańsk: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej.
- Popowska-Taborska, Hanna, 1996: *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Popowska-Taborska, Hanna, 1998: *Szkice z kaszubszczyzny. Leksyka. Zabytki. Kontakty językowe*. Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe.
- Popowska-Taborska, Hanna, 2001: *Leksyka kaszubska*. E. Breza (ur.), *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 257-265.
- Stieber, Zdzisław, 1956: *Zarys dialektologii języków zachodniosłowiańskich z wyborem tekstów gwarowych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Stieber, Zdzisław, 1974: *Świat językowy Słowian*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Stieber, Zdzisław, 2005: *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Treder, Jerzy, 2005: *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Trepczyk, Jan, 1994: *Słownik polsko-kaszubski*, naukowo opracował i aneksem opatrzył Jerzy Treder, t. 1, 2. Gdańsk: Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.